

OD REDAKCJI

W 2019 r. wypadły okrągłe rocznice dwóch niezwykle ważnych wydarzeń z dziejów Polski i świata – rozpoczęcia II wojny światowej w 1939 r. i tzw. jesieni narodów z 1989 r., zwiastującej koniec tzw. zimnej wojny, ostatecznie przypieczętowany rozpadem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich dwa lata później. Pierwsze oznaczało kres tzw. ładu wersalskiego i stało się początkiem największego konfliktu w dziejach ludzkości, który doprowadził m.in. do wielkich zmian w światowym układzie sił, nadto ogromnie wpływając na pozostałe aspekty ludzkiego życia. Drugie przyniosło potężny cios dla międzynarodowego ruchu komunistycznego – m.in. krytyczne osłabienie ZSRR i upadek systemów komunistycznych w jego państwach satelickich. Wieńczyło to przeszło czterdziestoletni okres napięcia między dwoma blokami państw, pod przywództwem Waszyngtonu i Moskwy, zwiastując początek systemu jednobiegunowego, z dominującą rolą Stanów Zjednoczonych w międzynarodowych stosunkach politycznych, gospodarczych i wojskowych. Daty 1939 i 1989 były symbolicznym początkiem i końcem związanego z sobą ściśle ciągu wydarzeń, który zdeterminował dzieje Europy i świata w XX w.

Biorąc powyższe pod uwagę, redakcja półrocznika naukowego Instytutu Pamięci Narodowej „Pamięć i Sprawiedliwość” uznała za celowe, by 34. numer czasopisma poświęcić zagadnieniom związanym z wojnami i konfliktami, które miały miejsce w latach 1939–1989. Z uwagi na określony profil „Pamięci i Sprawiedliwości” redakcję interesowały nie tyle opisy poszczególnych bitew czy kampanii, ile syntetyczne próby ujęcia zagadnień związanych z tematyką przewodnią numeru, takich jak siły zbrojne, dyplomacja, planowanie strategiczne, gospodarka, system polityczny czy konflikty etniczne.

Numer niniejszy otwierają eseje autorstwa Krzysztofa Kubiaka i Piotra Ostaszewskiego, których autorzy skupili się na zagadnieniach związanych z wydarzeniami rozgrywającymi się po 1945 r.

Krzysztof Kubiak w obszernym tekście *Konflikty zbrojne 1945–1989* syntetycznie zaprezentował najważniejsze kwestie związane z wojnami prowadzonymi we wspomnianym okresie, ukazując ich skomplikowaną dynamikę oraz podobieństwa i różnice między nimi występujące. Dokonując analizy starć zbrojnych w poszczególnych

punktach globu, autor szczególną uwagę skupił na tzw. konfliktach zastępczych, czyli walkach toczonych między sojusznikami ZSRR i Stanów Zjednoczonych, wspieranymi przez wspomniane supermocarstwa.

Piotr Ostaszewski w tekście *The Cold War and Post-Cold War Wars and Armed Conflicts – General Overview* nie tylko zaprezentował typologię wojen i konfliktów zbrojnych po 1945 r., opisując ich najbardziej charakterystyczne aspekty, właściwe dla poszczególnych etapów zimnej wojny, lecz także zawarł wiele cennych spostrzeżeń oraz danych statystycznych. Autor skupia się na kwestiach politycznych, jego wnioski są kompatybilne z przemyśleniami Krzysztofa Kubiaka dotyczącymi kwestii militarnych, dzięki czemu oba eseje nie tylko się wzajemnie uzupełniają, lecz stanowią dobre wprowadzenie do zagadnień wojen i konfliktów zbrojnych po 1945 r., które poruszono w kolejnych artykułach.

Dział „Studia”, któremu nadano strukturę chronologiczno-problemową, otwiera artykuł Jakuba Polita *Pokój czy wojna? Bitwa o Szanghaj w 1937 a strategia narodowych Chin w wojnie chińsko-japońskiej 1937–1945*. Tekst ten wpisuje się w widoczny od pewnego czasu trend w światowej historiografii, by podczas analizy zagadnień związanych z II wojną światową w większym stopniu uwzględniać wydarzenia, które rozgrywały się w Azji jeszcze przed formalnym jej wybuchem. Jeśli m.in. dla Polaków II wojna światowa rozpoczęła się w 1939 r., a dla Sowieców i Amerykanów w 1941 – to dla Chińczyków i Japończyków był to bez wątpienia rok 1937, który zapoczątkował morderczy konflikt chińsko-japoński trwający aż do 1945 r. Przegrana przez Kuomintang uliczna bitwa o Szanghaj i jej ważne konsekwencje dla rozwoju sytuacji na obszarze Pacyfiku w kolejnych latach bez wątpienia zasługują na szczególną uwagę.

Europę w ostatnich miesiącach i tygodniach pokoju, oglądaną z perspektywy włoskiej dyplomacji, ukazano w tekście *The Last Days of Peace from within the Axis – Italian Efforts to Avoid the German Aggression Against Poland*. Jego autor, Ciro Paoletti, wskazując na nieprzygotowanie Włoch do wojny w 1939 r., w interesujący sposób przedstawił trudną sytuację śródziemnomorskiego sojusznika III Rzeszy w kontekście gwałtownej eskalacji napięcia między Berlinem a Warszawą, prowadzącej do wojny, której w owym czasie faszystowskie elity w Rzymie wołałyby uniknąć. W tekście wykorzystano m.in. dokumenty włoskiej dyplomacji, które nie zostały dotąd przetłumaczone na język angielski, przez co ich wprowadzanie do obiegu naukowego napotykało istotne ograniczenia.

Andrij Rukkas przybliży i analizuje przebieg walki pułku KOP „Czortków” w pierwszym dniu sowieckiej agresji na Polskę, czyli 17 września 1939 r. Pułk ten przez cały dzień próbował powstrzymać sowieckie natarcie na newralgicznym odcinku przy granicy z Rumunią. Artykuł oparty jest na mało znanych dokumentach z archiwów rosyjskich i zbiorów Hoover Institute Archive.

Tematyka śródziemnomorska powraca w kolejnych artykułach. W tekście Macieja Franza *Włoska gospodarka wojenna 1940–1943* dokonano krótkiej, syntetycznej analizy tytułowego zagadnienia, trafnie wskazując na główne przyczyny, przebieg i skutki załamania się włoskiego potencjału wojennego w okresie II wojny światowej. Był to w jakimś sensie epilog do wydarzeń opisanych w tekście Cira Paolettiego. Kontynuacją artykułu Macieja Franza okazał się natomiast artykuł Wojciecha Wicherta *Włoska*

Republika Socjalna jako przykład faszystowskiego tworu polityczno-wojskowego w latach 1943–1945, w którym dokonano szczegółowej analizy funkcjonowania „marionetkowego” sojusznika III Rzeszy – Włoskiej Republiki Socjalnej – powołanej do życia po kapitulacji Królestwa Włoch wobec aliantów we wrześniu 1943 r.

Z Europy ponownie przenosimy się do Azji, by zapoznać się z japońską koncepcją Strefy Wspólnego Dobrobytu realizowaną przez cesarstwo w okresie prowadzenia II wojny światowej na Pacyfiku. Zagadnienie to nie zostało dotąd wyczerpująco opracowane nie tylko przez polskich, lecz także anglosaskich historyków, dlatego też tym bardziej należy docenić wysiłek Michała Piegzika, który w artykule *The Japanese Plan to Dominate East Asia – The Greater East Asia Co-Prosperity Sphere* po raz pierwszy wprowadził do naukowego obiegu informacje zaczerpnięte z wielu japońskich źródeł i opracowań.

W latach 1939–1945 doszło do drastycznej eskalacji konfliktów o charakterze etnicznym, mającej swoje następstwa w kolejnych latach. W niniejszym numerze czasopisma nie mogło więc zabraknąć tekstów poświęconych temu zagadnieniu. Pierwszym z nich jest artykuł Jana Pisulińskiego *Epilog akcji „Wisła”. Likwidacja zbrojnego podziemia ukraińskiego w Polsce*. Przedstawiono w nim syntetycznie działania Wojska Polskiego, Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i innych struktur aparatu bezpieczeństwa z 1947 r., mające na celu zniszczenie pozostałości sił UPA i OUN; omówiono też przeprowadzone wówczas wysiedlenia resztek ludności ukraińskiej z województwa lubelskiego.

Carlo Cetto Cipriani w tekście *Esodi di Italiani dalla Dalmazia e dal Dodecaneso* opisał relatywnie wciąż mało znane zagadnienie wypędzenia lub wysiedlenia Włochów z pogranicza jugosłowiańsko-włoskiego (zapoczątkowane w drugiej połowie 1944 r.) i z wysp Dodekanazu (1945 r.), będących następstwem niepomysłnego dla Rzymu przebiegu II wojny światowej (pogranicze jugosłowiańsko-włoskie opanowali komunistyczni partyzanci Josipa Broz-Tity, a wyspy Dodekanazu w 1945 r. przypadły Grecji). Artykuł w języku włoskim przygotowany przez znawcę problematyki jest kolejnym ważnym sygnałem świadczącym o międzynarodowym charakterze czasopisma.

Ciekawe studium konfliktu buddyjsko-muzułmańskiego w Birmie przygotował czołowy polski znawca tej problematyki, Michał Lubina, autor artykułu *Konflikt buddyjsko-muzułmański w birmańskim Arakanie jako przykład konsekwencji dekolonizacji w Azji Południowo-Wschodniej*.

Z procesami dekolonizacyjnymi, na które zwracano uwagę w powyższym artykule, wiąże się ściśle tekst Krzysztofa Kubiaka *Afrykańskie wojny Portugalczyków 1961–1975*, mający w polskich badaniach pionierski charakter. Przedstawiono w nim skazane na niepowodzenia dążenia Antónia de Oliveira Salazara do utrzymania imperium kolonialnego Lizbony (Angola, Gwinea, Mozambik) przy użyciu sił zbrojnych, zanalizowano przyczyny, przebieg i skutki jego dekompozycji. Sytuacji w Afryce po 1945 r. dotyczy także artykuł Andrzeja Olejniczaka *Wojna w buszu. Rodezyjskie siły bezpieczeństwa w starciu z terroryzmem komunistycznym (1965–1980)*, którego autor poruszył wiele niezwykle mało znanych zagadnień związanych ze zmaganiem rządu rodezyjskiego z ruchem partyzanckim inspirowanym i finansowanym przez kraje komunistyczne. Co godne uwagi, wśród żołnierzy i policjantów rodezyjskich walczyli potomkowie Polaków, którzy przybyli do tego kraju w trakcie II wojny światowej.

W numerze czasopisma poświęconym „zimnej wojnie” nie mogło zabraknąć odniesienia do przysłowiowego najdłuższego konfliktu, który trwał w jej okresie, czyli działań zbrojnych na Półwyspie Indochińskim. Przygotowany przez Karola Sacewicza tekst *Zanim była Ofensywa Tet. Sytuacja operacyjna wojsk amerykańskich i sojuszniczych w Wietnamie Południowym w 1967 r. i jej wpływ na walki w dolinie Dak To w świetle materiałów Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego*. Krytyka źródła nie tylko opisuje sytuację w Wietnamie w niezwykle istotnym okresie walki z tamtejszym ruchem komunistycznym, lecz także jest interesującym i inspirującym przykładem zmierzenia się autora z tak specyficznym materiałem źródłowym, jak dokumenty Zarządu II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego.

Nawiązania do konfliktu arabsko-izraelskiego można odnaleźć nie tylko m.in. w eseju Krzysztofa Kubiaka, lecz również w artykule Łukasza Przybyły *Wpływ wojny Jom Kippur na tworzenie amerykańskiej doktryny wojennej w latach 1973–1982*. Autor tekstu z dużą elokwencją ukazał na konkretnym przykładzie, w jaki sposób rezultaty wspomnianych wyżej tzw. wojen zastępczych przekładały się na wnioski wyciągane przez supermocarstwa w kontekście modyfikowania swej doktryny wojennej. Wątki polskie kontynuował natomiast Jacek Jędrzyak w artykule *Początki i założenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych w Siłach Zbrojnych PRL*, ukazujący planowanie wojenne z punktu widzenia przedstawicieli obozu komunistycznego.

Dział „Varia” składa się tym razem z trzech tekstów, a jego mniejsza niż zwykle objętość wiąże się z obszernością „Studiów”. Pierwszy artykuł, autorstwa Mirosława Szumiły, poświęcony protegowanym Jakuba Bermana, przedstawia go jako przykład nepotyzmu i klientelizmu w elicie władzy Polski „ludowej”. Drugi z nich został przygotowany przez Mykołę Łytwyna i Lubomyra Chachułę, którzy omówili rolę i znaczenie wojny polsko-ukraińskiej z lat 1918–1919 i walk o Lwów w polityce historycznej i wzajemnych relacjach obu państw po 1989 r. W ostatnim z tekstów tej części pisma znalazła się analiza autorstwa Wojciecha Kucharskiego, który dokładnie opisał, w jaki sposób powstało orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich. Artykuł ma przełomowy charakter, gdyż jego autor oparł się na wyjątkowym odkryciu archiwalnym – odnalezionym przez niego rękopisie tekstu tego dokumentu przygotowanego przez abp. Bolesława Kominka.

W części zawierającej dokumenty znalazły się dwa dość obszerne materiały źródłowe. Pierwszy z nich, w opracowaniu Sylwii Szyc, zawiera raporty ambasadora Polski „ludowej” w Korei Północnej Juliusza Burgina dotyczące sytuacji wojennej i działalności Ambasady RP w Pjongjangu. Drugim zaś są meldunki sierżanta Tadeusza Bogatki „Plona” z lat 1947–1949, które podał do druku Michał Ostapiuk. Treść numeru uzupełniają trzy recenzje przygotowane przez Marka Bogdana Kozubela, Artura Kuprianisa i Martina G. Clemisa. Dział „Konferencje” składa się ze sprawozdań z międzynarodowej sesji naukowej: *Solidarnosc et l'effondrement du communisme européen (1980–1989)* – w opracowaniu Patryka Pleskota i konferencji *Księża dla władzy groźni. Duchowni współpracujący z opozycją (1976–1989) cz. II* (autorstwa Zbigniewa Stanucha).

Przemysław Benken
Rafał Łatka